

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı:2

Aralık-2021

MAKALE BİLGİLERİ

İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü

The Role Of The Media In Producing Islamophobia

YAZAR

Döndü ÇINAR

YL. RTÜK d.cinar83@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8731-2418

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 16.10.2021

Makale Kabul Tarihi: 27.11.2021

Sayfa Aralığı: 288-306

Öz: İslamofobi, kelime anlamı olarak "İslam korkusu" demektir. Müslümanlara karşı duyulan nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve kin gütmeye anlamına gelir. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ikiz kulelere yapılan saldırı sonucu, İslam dini ve Müslümanlar dünya çapında medyanın öncelikli konularından birisi haline gelmiştir. İslamofobi kavramı da bu eylemden sonra küresel çapta hızlı bir dolaşıma girmiştir. İslamofobi kavramının yaygınlaşmasında medya en önemli propaganda aracıdır. Hem yazılı basın hem görsel işitsel medya hem de yeni medya olarak da adlandırılan sosyal medyada genelde İslam dini özelde ise Müslümanları ötekileştirmeye yönelik ırkçı faaliyetler artarak devam etmektedir. Bu çalışmada öncelikle islamofobi kavramı daha sonra islamofobinin üretilmesinde medyanın rolü örnekler ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, medya, ayrımcılık, ötekileştirme, terör.

Abstract: Islamophobia literally means "fear of Islam". It means hatred, discrimination, enmity and hatred towards Muslims. As a result of the attack on the twin towers in America on September 11, 2001, the religion of Islam and Muslims became one of the priority topics of the media around the world. The concept of Islamophobia also entered into a rapid circulation on a global scale after this action. The media is the most important propaganda tool in the spread of the concept of Islamophobia. Racist activities aiming to marginalize Muslims in general, especially in the religion of Islam, continue increasingly in the written press, audio-visual media and social media, which are also called new media. In this study, firstly the concept of islamophobia and then the role of the media in the production of islamophobia will be tried to be explained with examples.

Key Words: Islamophobia, media, discrimination, marginalization, terror.

GİRİŞ

İslamofobi, kelime anlamı olarak "İslam korkusu" demektir. İslam dinine ve Müslümanlara karşı duyulan nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve kin besleme anlamına gelir. İslam dinine ve Müslümanlara yönelik toplumsal olarak dışlama ve ötekileştirme eylemlerini ifade eden İslamofobi kavramının kökeni İslam dininin ortaya çıktığı dönemlere kadar uzamasına karşın, özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılar ile bu kavram görünür hale gelmiştir. Dolayısıyla İslamofobi'nin, İslam'ı ve Müslümanları ötekileştirmeye yönelik egemen güçler tarafından oluşturulan kurmaca bir kavram olduğu söylenebilir.

İslamofobi ırkçılığın son şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da Müslümanların sözlü ve fiziksel tacize maruz kaldıkları, evlerinin kundaklandığı, ayrımcılığa uğradıkları bir gerçektir. Nefret söylemleri her geçen gün artarken, camilere yapılan saldırılar da artmaktadır. Avrupadaki bu tür olayların yaşanmasındaki en önemli etken, medya ve aşırı sağ partiler olarak karşımızda durmaktadır. Bunun neticesinde ise özellikle Avrupalı Müslümanlar eşitlik ve özgürlük haklarının bazısından mahrum bir şekilde hayatlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Son yıllarda artan terör olayları ve Ortadoğu'da yaşanan olumsuzluklar, İslamofobi'nin artmasındaki en büyük etkilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Avrupalı medya organlarının yayınladıkları İslam karşıtı yayınların gerilimi daha da tırmandırdığı görülmektedir. Gerilimin yükselerek zaman zaman şiddete dönüşmesi ise günümüzde İslamofobi'nin geldiği noktayı özetler niteliktedir.¹

İslam karşıtlığının şekillenmesinde ise 20. ve 21. yüzyıldan itibaren, kitle iletişim araçları etkin olarak rol almıştır. Televizyon, gazete ve dergilerde şiddet ve terör olayları İslam'la ilişkilendirmeyi amaçlayan bir

¹ Ahmet Almalı, "Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar The Rise Of Islamophobia In Germany And Anti-Islamic Publications In Journals" International Journal of Social Sciences, (2018) , s. 130, (Erişim 21 Ağustos 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/608102>.

çerçeve de sunulmuş; bazı inanç merkezli toplumsal pratikler olumsuz örnekler üzerinden irdelenmiş, bu çabalar karikatür aracılığıyla geniş kitleler için daha işlevsel hale getirilmiş; sinema yapımları ile birlikte barbar, şehvet düşkün, gerici, şiddet taraftarı Müslüman tiyolojileri üretilmiştir. Yeni iletişim teknolojileri, sunduğu yeni olanaklarla bu anlatımları herkese hitap edebilen formlara dönüştürmüştür. Böylelikle kitle iletişim araçları kendine özgü formlarıyla Batı'nın İslam'a yönelik olumsuz bakış açısını genelleştiren ve buna süreklilik kazandıran bir işlev kazanmıştır.²

Medya, toplumlar üzerinde baskın bir güç ve etkin bir yönlendirme aracıdır. Toplumları kendi oluşturduğu gerçekliğe inandırarak, algı üretiminde rol almaktadır. 1970'lerden sonra Avrupa'da artmaya başlayan Müslüman nüfusun, günümüzde batı toplumlarını rahatsız ettiği görülmektedir. Medya organları da artan müslüman nüfusu bahane ederek Müslümanlar hakkında olumsuz yayınlar yaparak kamuoyu oluşturmakta ve ülkelerde İslamofobi'nin artmasında rol oynamaktadır.³

İslamofobi'nin yaygınlaşmasında denilebilir ki, medya en önemli araçtır. Bu nedenle İslamofobi kavramının yaygınlaşmasında medyanın işlevi ve katkısı çok büyüktür. Batı toplumlarında medyanın bu katkısı ile kurmaca bir İslam dini oluşturularak İslam dinini terörle, Müslümanları da teröristlerle özdeşleştirilmekte ve sonuçta ortaya çıkarılan bu kurgusal dine kendilerinin inandıkları gözlemlenmektedir. Özellikle yeni medya olarak da adlandırılan sosyal medya (facebook, twitter, instagram) son yıllarda bu kurgusal inanca bilhassa hizmet etmektedir.

Aşağıda önce İslamofobi kavramı, kavramın ortaya çıkışı, günümüzde geldiği nokta açıklanacaktır. Daha sonra medya ve İslamofobi ilişkisi üzerinde durulacak, medyanın İslamofobi kavramının üretimindeki rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise İslamofobinin ön-

² Mustafa Temel, "Türkiye'de Medya ve İslamofobi Araştırmaları" Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (2019), s. 94. (Erişim 21 Ağustos 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745542>.

³ Almalı, "Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşısı Yayınlar The Rise Of Islamophobia In Germany And Anti-Islamic Publications In Journals", s.130.

lenmesi için neler yapıldığı/yapılabileceği tartışılarak; İslamofobi kavramının yaygınlaşmasında medyanın etkili bir güç olarak kullanılması göz önünde bulundurularak, İslamofobi'nin önlenmesinde de medyanın bu önemli gücünden yararlanılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

1. İslamofobi Kavramı

İslamofobi; daha çok 'önyargı' (prejudice), 'ayrımcılık' (discrimination), 'dışlanma' (exclusion) ve 'şiddet' gibi kavramlar aracılığıyla tanımlanmaktadır. Bu tanımlar bağlamında kaçınılmaz olarak "ırkçılık" (racism), 'yabancı düşmanlığı' (xenophobia), 'Yahudi düşmanlığı' (antisemitizm) ve 'İslam düşmanlığı' (anti-islamizm) kavramları da gündeme gelmektedir.⁴ İslamofobi kavramının nerede, kim tarafından ve hangi amaç ile ortaya atıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte 1920'lerden itibaren özellikle 1970'lerde Fransızca bazı eserlerde "İslamophobie" sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

İslamofobi kavramı resmî olarak ilk defa bir İngiliz düşünce kuruluşu olan The Runnymede Trust tarafından 1997 yılında hazırlanan Islamophobia: A Challenge For Us All isimli raporda tanımlanmıştır. Rapora göre İslamofobi, "Müslümanlara karşı duyulan temelsiz korku ve hoşnutsuzluğu ifade eden bir bakış açısı veya dünya görüşü" olarak tarif edilmiş ve Müslümanlara karşı toplumsal dışlama ve ayrımcılık olduğu vurgulanmıştır.

Raporda, İslam'ın İngiltere'deki tarihinden başlayıp, o günün sorunları olan medyada İslam'ın yer alış biçimi ile dini ve etnik saldırılar gibi konularda bilgi verilmiştir. Bu rapor, aynı zamanda Batı'da İslamofobi'nin 11 Eylül saldırılarından daha geriye giden bir olgu olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Rapor, İslamofobi'nin Batı ülkelerinde yüzyıllardır bulunduğunu ancak son yirmi yılda daha da belirginleştiğini, daha uç ve tehlikeli boyutlara ulaştığını vurgulamıştır. Yine bu rapor göstermiştir ki; İslam'ın, Batı medeniyeti karşısında ikincil/alt sınıf olarak algılanması Müslüman düşmanlığını körüklemekte, Müslü-

⁴ Ahmet Aslan, "İslamofobi, İslam Düşmanlığı ve İslam Karşıtı İrkçilik Nedir?", (2020), (Erişim 03 Eylül 2021), <https://perspektif.eu/2020/01/18/islamofobi-islam-dusmanligi-ve-islam-karsiti-irkcilik-nedir/>.

manların marjinalleşmelerine yol açmakta ve onlara karşı ayrımcılık yapılmasını meşru hale getirmektedir.⁵

İlgili literatürde yaygın bir şekilde kabul edildiği gibi, esasında söz konusu rapor İslamofobi ile ilgili tartışma ve araştırmalar açısından bir başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Runnymede Raporu, sadece İslamofobi'yi kavram olarak gündeme yerleştirmekle kalmamış aynı zamanda onu tanımlama çabası ile birlikte, İslamofobi sayılabilecek tutumları da ayrı ayrı sıralamıştır. Rapor İslamofobi sayılacak durumları sıraladığında ise, Avrupa'da somut ve yaygın bir şekilde var olan düşünsel ve davranışsal kalıpları o güne kadar dile getirilmemiş bir netlikte ortaya koymuştur.⁶

Buna göre;

- İslam tek bir bütündür, statiktir ve değişime kapalıdır.
- İslam ayrı ve "öteki" olarak görülür. Başka kültürlerle ortak değerlere sahip değildir, onlardan etkilenmez ve onları etkilemez.
- İslam, Batı'ya göre daha değersiz görülür. Barbar, irrasyonel, ilkel ve cinsiyetçidir.
- İslam; zorba, saldırgan, tehditkâr, terör destekçisi ve "medeniyetler çatışmasına" angaje olarak görülür.
- İslam; siyasi bir ideolojidir ve siyasi veya askeri çıkarlar için kullanılır.
- İslam dinine inananlar tarafından yapılan Batı eleştirileri derhal reddedilir.
- İslam'a yönelik düşmanlık, Müslümanlara yönelik ayrımcı uygulamaları gerekçelendirmek ve onları toplumdaki dışlamak için kullanılır.
- Müslümanlara karşı düşmanlık doğal ve normal görülür.

Bu rapordan onaltı yıl sonra Runnymede Trust'ın Yeni Müslümanlar (The New Muslims)- İslamofobi: Sorunlar, Meydan Okumalar ve Eylem-

⁵ Hilal Barın, "Runnymede Trust Raporları Bağlamında İslamofobi", (2014), (Erişim 10 Eylül 2021), <https://www.setav.org/runnymede-trust-raporlari-baglaminda-islamofobi/>.

⁶ Hakan Samur, "Avrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri", (2016), s. 299-300, (Erişim 12 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/276738>.

ler adıyla 2004 Haziran'ında 11 Eylül ve benzeri olaylardan sonra İslamofobi'nin durumunu ve etkilerini işleyen bir raporu daha yayınlandı. Bu raporda komisyon, ilk raporda İslamofobi konusunda geliştirdiği çerçeveyi aynen korumuştur. İslamofobi'nin Avrupa tarihinde yeni olmadığına değinilen raporda, farklı zamanlarda farklı görünümde karşımıza çıkan bu olgunun birden fazla karşılığının olduğu ve bu nedenle İslamofobi'nin çoğul anlamda 'İslamofobiler' olarak kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. En son yayınlanan 2013 tarihli raporda ise Müslüman karşıtı tutumun artmakta olduğu belirtilmiştir. Raporda İslamofobik olayların bildirildiği bir telefon yardım hattının kurulduğuna ve oniki aylık süreç içinde tespit edilen fiziksel saldırıların %58' inin Müslüman kadınlara yönelik gerçekleştirildiğine yer verilmiştir. Bu nedenle İslamofobik saldırıların daha fazla ciddiyetle kontrol altına alınması, ayrıca aşırı sağcı ve aşırı uçların üstesinden gelinmesinde daha fazla sorumluluk alınması talep edilmiştir.⁷

İslamofobi, özellikle "Batı" toplumları tarafından İslam'la tanışmamış kişilere İslam korkusunun aşılınması, bu korkunun beslenmesi ve İslam'a yönelik öfkenin, nefretin, ayrımcılığın had safhaya ulaştırılması neticesinde ortaya çıkmış bir kavramdır. İslamofobi'nin boyutlarını anlamak için İslam'a yönelik olarak yürütülen korku politikalarına bakmak yeterlidir. Korku politikaları gereğince; televizyon, sinema, sosyal medya vb. ideolojik aygıtlar, bizzat kendilerinin tehlike altında olduğu düşüncesini diri tutmak için kullandıkları araçlardır. Bu araçlar vasıtasıyla ötekileştirdikleri ve damgaladıkları her bir Müslüman, aslında kendi toplumlarını bir arada tutabilmek için oluşturdukları ortak düşmandır. Bir dönem ortak düşman Yahudilerken, bu çağın istenmeyen ortak düşmanı, tabiri caizse cüzzamlıları, Nathan Lean'in bahsettiği üzere Müslümanlardır.⁸

⁷ Barın, "Runnymede Trust Raporları Bağlamında İslamofobi"

⁸ Şeyma Tamer, "İslamofobi Endüstrisi", Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (2018), s. 303, (Erişim 15 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613935>.

İslamofobi'nin temeli çok eskilere gitmekle birlikte son yıllarda bu olgunun yaygınlaşmasında büyük bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışın nedenlerinden biri Ortadoğu ve Avrupa'da yaşanan terör olaylarıdır. Önce El Kaide daha sonra IŞİD tarafından yapılan terör eylemleri bu algıyı beslenmekte ve Müslümanların daha da mağdur olmalarına sebebiyet vermektedir.⁹ Öncelikle terör olaylarının Avrupa'da yaşayan Müslümanları zor durumda bıraktığı ve çok sayıda ırkçı olaylara maruz kaldıkları görülmektedir.¹⁰ Özellikle 11 Eylül saldırılarında yedi bine yakın kişinin hayatını kaybetmesi, İslamofobi kavramını gözle görünür bir hale gelmesine sebep olmuştur.

Bu sorunlu İslam algısı ve Müslümanlara karşı önyargılı yaklaşımlar sonucu oluşan İslamofobi, Müslümanların sosyal hayatını birçok yönden olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür:¹¹

- Müslümanlara karşı saldırılar, tacizler ve şiddet.
- Camiler, İslam merkezleri ve Müslümanların sivil oluşumlarına saldırılar.
- Eğitimde, iş hayatında, yaşam alanlarında ve alınan hizmetlerde ayrımcılık.
- Kamusal kurum ve kuruluşlarda Müslümanlara saygısızlık ve zorluk çıkartma.

Dünyadaki hâkim güçlerin her zaman kendilerine bir 'öteki ve düşman' ilan etmeleri İslamofobi'yi 21. yüzyılın ideolojisi haline getirmiştir. Bunun tabii sonucu olarak bir taraftan Müslümanların dini özgürlükleri gün geçtikçe kısıtlanmış, diğer taraftan da İslamofobi yasallaştırılarak

⁹ Nihal Zemheri Günay, "Avrupa'da İslamofobi Söylemler Üzerinden Nasıl İnşa Ediliyor?", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s. 6-14.

¹⁰ Almalı, "Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar The Rise Of Islamophobia In Germany And Anti-Islamic Publications In Journals", s.133.

¹¹ Abdulkadir Gölcü, Mustafa Çuhadar, "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", (2018), s. 75, (Erişim 15 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/500184>.

meşrulaştırılmıştır.¹² Bu da İslamofobi'nin, İslam korkusundan öte, tehlikeli sonuçları olan bir İslam düşmanlığına evrilmesine neden olmuştur.

2. Medya ve İslamofobi

İnsanları etkileme ve yönlendirme gücüne sahip olan medya, etnik ve ırk ilişkileri konusundaki yaygın rızanın üretiminde gerekli olan sembolik kaynakların kontrolünü elinde bulundurması nedeniyle kamuoyundaki ayrımcı-ırkçı kanı ve görüşleri yaygınlaştırma, meşrulaştırma ve yeniden üretme sürecinde de önemli bir rol oynamaktadır.¹³ Medya, toplumlar üzerinde baskın bir güç ve etkin bir yönlendirme aracıdır. Toplumları kendi oluşturduğu gerçekliğe inandırarak, algı üretiminde rol almaktadır. 1970'lerden sonra Avrupa'da artmaya başlayan Müslüman nüfusun, günümüzde batı toplumlarını rahatsız ettiği görülmektedir. Medya organları bu durumu kullanarak, Müslümanlar hakkında olumsuz yayınlar yaparak kamuoyu oluşturmakta ve söz konusu ülkelerde İslamofobi'nin artmasına etki etmektedir.¹⁴

11 Eylül'den sonra İslamofobi bir nevi salgın hâlinde takıntıya dönüşmüştür. Dünya ölçeğinde Müslüman görünümü teröristlerle ilgili bu takıntı da, Müslümanlara karşı sebepsiz bir korkuya dönüşmüştür. Çıkar grupları tarafından malî olarak desteklenen ve kontrol edilen küreselleşmiş kitle medyası, İslamofobi'yi İslam dünyasındaki çatışmalardan yararlanarak beslemektedir. Kitle medyası, İslamofobik yaklaşım ve tavırları "ifade özgürlüğü" adı altında etkin bir şekilde meşrulaştırmaktadır. İslam'ı siyasî, militan ve fundamentalist diye yaftalama çabası göste-

¹²Enes Bayraklı, (Erişim 17 Eylül 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlara-gore-islamofobi-21-yuzyilin-ideolojisi-haline-geldi/2023161>.

¹³ Eser Köker, Ülkü Doğanay, "Türkiye'yi vurdular: Yazılı basının Hrant Dink cinayetini adlandıramaması", Hrant Dink Vakfı Yayınları, (2010), s. 98, aktaran: Şükrü Balcı, Betül Karadeniz, "Nefret Söylemi Pratiği Olarak İslamofobi: Fransa'da Yükselen İslamofobik Söylemlerin Türk Yazılı Basınında Yansıtılma Biçimleri", (2021), s. 10-11, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (Erişim 20 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1675979>.

¹⁴ Almalı, "Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar The Rise Of Islamophobia In Germany And Anti-Islamic Publications In Journals", s. 130.

İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü

ren medya; eylemlerin siyasî, ekonomik ve askerî sebeplerini vurgulamak yerine Müslümanların bir şekilde dâhil olduğu bütün olayları dinî amaçlarla gerçekleştirilmiş olaylar olarak resmetmektedir.¹⁵

Avrupa medyasında İslam karşıtı yayınlara sıklıkla yer verilmektedir. Avrupa'nın İslam karşıtı bu yayınlarının geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Medyanın olumsuz yayınlarla İslam dinini ve Müslümanları hedef alması, İslam'ı bilmeyen/tanımayan toplumlar üzerinde bir önyargının ve korkunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu algı ise, İslam dininin terör ile ilişkilendirilmesi, kadınlar ve Avrupa'da yaşayan Müslümanlar üzerinden oluşturulduğu tespit edilmektedir. Avrupa medyasının İslam'ı şiddet içerikli bir din, Müslüman kadınları tehlikeli kişiler, artan Müslüman nüfusu dini ve kriminal bir tehdit olduğu yönünde yayınları toplumları etkilemektedir. Bunun sonucunda İslamofobi toplumlar arasında giderek yayılmakta ve Müslümanlar çeşitli saldırılara uğramaktadır.¹⁶ Özellikle toplumsal hafızada herhangi bir konunun daha fazla kalıcı olabilmesi için medyanın bu konuyu daha yoğun olarak işlemesi gerçeği, İslamofobi ve onu tamamlayan nefret söyleminin kolaylıkla benimsenmesini daha da kolaylaştırmıştır.¹⁷

İslam'ı ve Müslümanları hedef alan olumsuz söylemlerin artmasının ve geniş kitlelere yayılmasının en mühim nedenlerinden birisi medyadır. Medya kullandığı dil ve söylem pratikleri aracılığıyla Batı dünyasında ve özellikle Avrupa'da, İslam dinine ve Müslümanlara yönelik olarak takınılan olumsuz algı, düşünce, tutum ve davranışların oluşturulmasında ve yaygınlaştırılmasında en büyük rolü oynamaktadır.¹⁸ Medyada yer

¹⁵ Aslan, "İslamofobi, İslam Düşmanlığı ve İslam Karşıtı Irkçılık Nedir?"

¹⁶ Almalı, "Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar *The Rise Of Islamophobia In Germany And Anti-Islamic Publications In Journals*", s. 129.

¹⁷ Gölcü, Çuhadar, "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", s. 77.

¹⁸ Durmuş Ali Arslan, "Dünyada ve Türkiye'de medya ve İslamofobi" *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, (2019), s.28-52, (Erişim 20 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/906615>, , aktaran: Balcı, Karadeniz, "Nefret Söylemi Pratiği Olarak İslamofobi: Fransa'da Yükselen İslamofobik Söylemlerin Türk Yazılı Basımında Yansıtılma Biçimleri", s. 11.

alan İslamofobik mesajlar incelendiğinde, medyanın insanlara; İslamiyet'in şiddet dini olduğu, kılıçla, zorla benimsetilmeye çalışıldığı, Müslümanların gerici, barbar, terörist, istismarcı bir yapısının olduğu, Müslüman göçmenlerin sürekli olaylara karıştığı, Batının yaşam standartlarını tehdit ettiği, değerlerinden uzaklaştırdığı, refah seviyesini düşürdüğü; bu sebeplerle korkulması, dışlanması gereken bir yapısının olduğu mesajlarını sistematik bir şekilde ve sürekli olarak verdiği görülmektedir.¹⁹

Gelişen teknolojilerin yardımıyla günümüz toplumlarını etkileme açısından çok büyük bir kapasiteye ulaşan medya, Avrupa'daki İslamofobi'nin 2000'li yıllarla birlikte hızlanmasında, yaygınlaşmasında ve içeriğinin derinlik kazanmasında tek başına en büyük paya sahiptir.²⁰ İslamofobi'nin batı medyasındaki kullanımı, başta New York'ta gerçekleşen 11 Eylül saldırıları, ardından Madrid'de 11 Mart 2004, Londra'da 7 ve 21 Temmuz 2005 saldırılarından ve son dönemde Fransa'da gerçekleşen Charlie Hebdo saldırılarından sonra yaygınlık kazanmıştır.²¹ Özellikle 7 Ocak 2015'te Charlie Hebdo dergisinin Paris Şubesinde yaşanan silahlı baskının önemi büyüktür. Bu ve benzeri terör olayları, İslamofobi'nin politika aracı olarak rahatça kullanılmasına, Müslümanların ötekileştirilmesine, hatta İslamofobik unsurların sıradanlaştırılarak, endüstriyel bir ürün biçimi olarak tüm medya sektöründe yeni bir akım halinde işlenmesine imkân sağlamıştır.²²

Gazete, dergi, televizyon ve internet gibi araçlarda İslam dinî klişe temsillerle sunulup, olumsuz bir çerçevede inşa edilirken; İslam ve Müs-

¹⁹ Mustafa Koçer, Fikret Yazıcı, "İslamofobi'nin Charlie Hebdo dergisi Twitter hesabında paylaşılan karikatürler örneğinde incelenmesi", (2018), s. 191-209, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (Erişim 20 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613913>, aktaran: Balcı, Karadeniz, "Nefret Söylemi Pratiği Olarak İslamofobi: Fransa'da Yükselen İslamofobik Söylemlerin Türk Yazılı Basınında Yansıtılma Biçimleri", s. 12.

²⁰ Samur, "Avrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri", s. 309.

²¹ Yasin Yılmaz, "Kitle İletişim Hukuku Bağlamında İslamofobik Yayınlar", (2018), s. 291, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (Erişim 21 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613942>.

²² Koçer, Yazıcı, "İslamofobi'nin Charlie Hebdo dergisi Twitter hesabında paylaşılan karikatürler örneğinde incelenmesi", s. 192.

lümanlara dair olumlu imajlara medyada yer verilmemektedir. Özellikle geleneksel medya ile sürdürülen, tarihsel ön yargı ve ayrımcılıktan kaynaklanan bu anlatılar, internet teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte biçim değiştirerek daha fazla görünür olmaya başlamıştır. İnternet üzerinden oluşturulan bu imaj ile İslam, belirli kişi ve grupların davranışları ile eşleştirilmiş ve tek taraflı olarak sunulmuştur. Aynı şekilde internetin gelişimi ile ortaya çıkan sosyal medya araçlarında İslam'a karşı ön yargılı olan kişilerin/kurumların bilinçli bir şekilde içerik üretmesi de İslam karşıtı söylemlerin artmasına sebep olmuştur. Bu yönüyle de sosyal medya, İslam karşıtı tutum ve eylemlerdeki gücünü artırmadaki statüsüyle geleneksel medyadan daha etkin bir role kavuşmuştur.²³

Sosyal medya yukarıda ifade edilen durumların yaygınlaştırılmasında oldukça önem arz etmektedir. Özellikle Twitter mecra olarak, kişi ya da kurumların fikirlerini diğerlerine göre daha özgürce ifade edebildikleri bir ortam olması ve geniş kullanım ağı olması nedeniyle İslamofobi konusunda araştırmaya değerdir.²⁴

Görülebileceği üzere, İslam dinine ve Müslümanlara karşı duyulan ön yargıya ve ayrımcılığa dayalı korkuyu ifade eden İslamofobi'nin son zamanlarda artmasında ve küresel bir problem haline gelmesinde kitle iletişim araçlarının görünür ve önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasal, sosyal/kültürel ve ekonomik alanlarda ayrımcılığa, ötekileştirmeye, dışlamaya sebep olan, yabancı düşmanlığına dayanan ve aynı zamanda kurumsal bir şekilde kültürel ırkçılığı ifade eden, nefret söylemi içeren İslam karşıtı tutumlar ve İslamofobik eylemler; birçok disiplin perspektifinde çalışılması gereken bir alanı ifade etmektedir. Özellikle medya araçlarının tutum ve algıları belirleme/yönetme konusundaki

²³ Mustafa Temel, Ömer Faruk Koçak, "İslam Karşıtı Söylemlerin Avrupa Medyasındaki İzleri", (2020), s. 183, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (Erişim 21 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1407431>.

²⁴ Koçer, Yazıcı, "İslamofobi'nin Charlie Hebdo dergisi Twitter hesabında paylaşılan karikatürler örneğinde incelenmesi", s. 192.

gücü ele alındığında, bahsedilen İslam karşıtlığının oluşmasında medyanın etkisi tartışılması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵

Medyanın İslam dinini ve Müslümanları hedef alması ve olumsuz yayınları nedeniyle, İslam'ı bilmeyen toplumlar üzerinde bir önyargı ve korku oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yapılan araştırmalar; Müslüman azınlığın yok denecek kadar az olduğu ülkelerde bile, İslamiyet ve Müslümanlarla ilgili çok yoğun bir negatif algının olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun sebebi ise medyadır, özellikle internet ve sosyal medya. Müslümanlara karşı işlenen pek çok ırkçı eylemin kökeninde sosyal medyadaki örgütlenmeler dikkat çekmektedir.

Noam Chomsky medya düzeni hakkında şöyle bir yorumda bulunmuştur: "Medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propaganda yapar. Bu çıkarların temsilcilerinin öne çıkarmak istedikleri önemli gündemleri ve ilkeleri vardır ve medya politikasının şekillendirilmesi ve dayatılması açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptir." Chomsky'nin bu yorumundan da anlaşılabilceği üzere medya İslamofobi ile ilgili olarak özellikle 11 Eylül saldırılarından başlayıp günümüze kadar en başta ABD ve neredeyse diğer bütün Avrupa ülkelerinde İslam ve Müslümanlarla ilgili haberlere ve yayınlara daha çok olumsuz olaylara ve tiplere/örneklere yer vermektedir. Yapılan yayınların büyük bir çoğunluğu İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuzdur. Batı mediasındaki Müslüman temsili çoğunlukla olumsuzdur. Müslümanlar genellikle terörist, gaddar ve cani olarak ifade edilmektedir. Aynı şekilde son yıllarda özellikle sosyal medyada sistemli bir şekilde İslamofobi/İslam nefreti pompalanarak bu algı perçinleştirilmektedir.

SONUÇ

Avrupa'da özellikle son yüzyılda ortaya çıkan İslam karşıtlığı ve Müslümanlara karşı gerçekleştirilen saldırıların altında, tarihsel olarak kökenleri uzun bir geçmişe dayanan İslamofobi yatmaktadır. Haçlı Seferleriyle

²⁵ Temel, Koçak, "İslam Karşıtı Söylemlerin Avrupa Medyasındaki İzleri", s.183.

'hilal' ve 'haçın' karşılaşmasından Viyana kapılarına dayanan Osmanlı (Müslüman Türk) kuşatmasına kadar Avrupalıların zihninde, Müslümanlar tarafından ele geçirilme ve zapt edilme korkusu zihinlerinin derinliklerinde halen sürmektedir. Bunun bir sonucu olarak Avrupa ülkelerinde Müslümanlara ve özellikle göçmen Müslümanlara tahammül olmadığı gibi onlar saldırgan ve terörist olarak betimlenmektedir. Ancak bir taraftan da Avrupa, giderek artan bir şekilde farklı ülkelerden gelen Müslüman mülteci akınını kendi ülkesine bütünleştirmeye çalışırken, Müslüman mülteciler ise göç ettikleri ülkeye kendi geleneklerini ve inançlarını taşımışlardır. Avrupa'ya düzenlenen terör saldırılarıyla travmatik bir hal alan göçmen Müslümanlar konusu, Avrupa'da yükselen 'ırkçılık' ve 'yabancı düşmanlığı'nın başlıca nedeni haline gelmiştir.²⁶

Bugün dünyada gazeteler, televizyon, dijital ortamdaki haberler, fikirler, algılar ve görüşler doğal olarak oluşmuyor; bunlar insanlarca "yapılıyor"; insan iradesinin, tarihin, toplumsal durumların, kurumların ve meslekî adetlerin sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bu noktada medyanın tarafsızlık, olgusallık, gerçekçi haber, nesnellik adı altında modern toplumun ciğerlerine pompalamakta olduğu iddialar büyük ölçüde manipüle edilerek kamuoyuna sunuluyor.²⁷ Bunun en canlı örneğini Amerikan medyasının, 11 Eylül terör saldırısının hemen arkasından ölen yurttaşları için gösterdiği hassasiyeti ne yazık ki İsrail'in orantısız güç kullanarak ezdiği, yok ettiği Filistin vatandaşlarına karşı göstermemesinde görmekteyiz. Amerika yine benzer bir biçimde kendi çıkarları doğrultusunda, Orta Doğu'da ortaya çıkan bazı örgütleri terör örgütü ilan ederken, bazılarını terör örgütü olarak görmeyip onların katlettiği kurbanları görmezden gelen ikircikli siyasetini sürdürmesinde müşahade etmekteyiz. Günümüzde İslam ve Müslümanlara karşı benzer şekilde birçok medya kampanyasının yürütüldüğünü ifade edebiliriz. Bunu gerçekleştirirken

²⁶ Çilem Tuğba, Koç, "Yeni Medyada İslamofobik Söylemin Üretimi: Facebook Örneği", (2018), s. 236, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (Erişim 23 Eylül 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613941>.

²⁷ Gölcü, Çuhadar, "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", s. 93.

önemli ölçüde finanse edilen ve sayısız kanala sahip olan Batı medyası, kendi kamuoyuna İslam'ın kabataslak bir resmini göstererek onun gerçek yönünün ortaya çıkmasını engellemekte ve çoğunlukla yanlış bir imaj sergilemektedir. Bu yanlış algıları ve imajı düzeltmek için birçok Müslüman grup, yine medya yoluyla kendi mesajlarını iletmeye çalışsa da bu çabalar Batı medyasının dünya genelindeki hâkimiyeti nedeniyle istenilen sonucu elde edememektedir.²⁸

Medyanın İslamofobi'ye zemin hazırlayan en etkin araç olduğu, bu aracın yapısında ve işleyiş mantalitesinde yapılacak pozitif ya da negatif yönlü değişimlerin doğru ya da ters orantılı olarak İslamofobi ve Müslümanlara karşı geliştirilen nefreti maksimize ya da minimize edeceği kabul edilmelidir.²⁹

İnternet kullanımının dünyada giderek daha çok yaygınlaşması, Twitter, Facebook gibi sosyal ağların yeni medya alanı olarak belirmesi, İslamofobi konusundaki mücadelenin de bu platforma taşınmasını sağlamıştır. Bugün ülke liderlerinin dahi sosyal medyada hesapları bulunmakta, siyasi görüşler sosyal medya üzerinden dile getirilmektedir. İnsanlar, internet gazeteleri yerine artık haber ve bilgileri Twitter ve Facebook gibi sosyal ağlardan okumayı tercih etmektedirler. Fikir ve ideolojilerin çarpışabildiği yeni bir kamusal alan olarak ortaya çıkan sosyal ağlar aynı zamanda 'siber zorbalık', 'siber mizojeni', 'siber ırkçılık', 'siber İslamofobi' gibi nefrete dayalı suçların da kolaylıkla zemin bulabileceği bir yere dönüşmüştür. İnternetin hızlı ve hiçbir çaba gerektirmeden anında retorik üretebilme olanağı sunması, nefret üretmek isteyenler için bu mecrayı cazip hale getirmektedir. Düşünce ve fikir özgürlüğü, birey haklarının önüne geçmiştir. İnternet ortamında, eleştiri yapabilme özgürlüğü iddiasıyla, isteyen istediğine hakaret edebilmekte, iftira atabilmektedir. Bir

²⁸ Mirza Mesic, "The Perception of Islam and Muslims in the Media and the Responsibility of European Muslims Towards the Media", (2011) , s. 1-4, Erişim 23 Eylül 2021), <http://www.culturelink.org/conf/dialogue/mesic>, aktaran: Koç, "Yeni Medyada İslamofobik Söylemin Üretimi: Facebook Örneği", s. 214.

²⁹ Gölcü, Çuhadar, "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", s. 94.

nefret yazısı, birkaç sitede birden yayınlanmakta ve böylece başkaları tarafından paylaşarak 'nefret sarmalı' oluşturulmaktadır.³⁰

İslamofobi'nin bir endüstrisi vardır. Bu endüstri yalanlar, önyargular ile kendini büyütme ve bu büyümede medyanın etkisi çok fazladır. Pakistanlı antropolog Prof. Dr. Akbar Ahmed'in ifade ettiği üzere: "Tarihte hiçbir şey Müslümanları Batı medyası kadar tehdit etmemiştir." 11 Eylül saldırılarından sonra İslamofobi'nin yaygınlaşmasında medya çok aktif bir rol oynamıştır. İnternetin; peşi sırada yeni medya teknolojilerinin gelişmesiyle İslamofobi çok daha geniş kitlelere ulaşmıştır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; İslamofobik yayınlar artarak devam etmektedir ve başta ABD olmak üzere Batı toplumlarında Müslümanlara yönelik ötekileştirici tutum ve davranışlar şiddet halini almıştır. Medya insanlığı İslam ile korkutma; İslam'ı insanlar için bir tehlike, korkulacak bir yapı, Müslümanları ise her an saldırıya açık kişiler olarak lanse etmektedir. Gelişen yeni medya teknolojilerinin bu tavırları desteklediği de tartışılmaz bir gerçektir. İslamofobi bir hastalıktır ve bu hastalığın yayılmasında medyanın rolü büyüktür. İşte tamda bu sebepten İslamofobi ile mücadele de medya aracılığıyla yapılmalıdır. Özellikle sosyal medya bu amaç doğrultusunda etkin kullanılmalıdır. Sosyal medyada İslam karşıtı söylemler yayan bu amaçla kurulmuş özel gruplar olduğu bilinmekte. Aynı şekilde İslamofobi ile mücadele etmek amacıyla da Müslümanların #NotInMyName (Benim adıma değil) etiketini Twitter'da radikal eylemcilere olan mesafelerini göstermek için kullandıkları, Facebook ve Twitter gibi bazı sosyal medya platformlarının kullanıcılarına İslam karşıtı söylemleri bildirmeleri konusunda teşvik ettikleri biliniyor. Ancak Batı medyasına karşı tüm bu çabalar maalesef yetersiz kalmakta.

İslamofobi, demokrasiye ve temel insan haklarının varlığına inanan bütün toplumlar için kabul edilemez bir olgudur. Gelecekte böyle bir durum ve çatışmacı bir dünya arzulanmıyorsa; Batı dünyasının, Müslümanlara karşı ötekileştirmeci, dışlayıcı ve aşağılayıcı politikalarını terk etmesi gerekmektedir. Eğer Batılı devletler İslamofobi'den vazgeçmez,

³⁰ Koç, "Yeni Medyada İslamofobik Söylemin Üretimi: Facebook Örneği", s. 236-237.

aşırı sağ partilerin ve muhafazakâr milliyetçi ideolojinin yükselişinin önüne geçmez ise gelecekte dünyada barış ortamını bulmak pek mümkün gibi gözükmemektedir. İslam dünyası da İslamofobi ile daha ciddi bir şekilde mücadele etmelidir. İslamofobi ile mücadelede öncelikli olarak teknoloji daha etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Ayrıca Batı medyasının vurguladığı ve sürekli propagandasını yaptığı insan hakları ihlalleri kademeli olarak düzeltilmelidir. İnsan hakları ihlalleri konusunda Batı medyasının karalama kampanyasına karşı siyasi, akademik, hukuksal girişimlerde bulunup mücadele edilmelidir. Batı medyası ile yapılan bu büyük mücadelede başarı elde edebilmek özellikle Batı medyasında çalışan liberal tutumlu medya mensupları ile ilişki kurulup desteklenmelidir. Müslüman ülkeler birlikte hareket edip, medya alanında güçlü bir oluşuma gidip, uluslararası alanda rekabet edebilecek bir medya ağı kurmalıdır. Geniş perspektifli bir platformda din adamları, akademisyenler, politikacılar ve sivil toplum örgütleri bir araya gelerek toplantılar yapmalı ve mücadelede “ortak akıl” oluşturulmalıdır.³¹

İslamofobi'nin bir suç olduğu tüm dünyada kabul edilmeli ve kurumsal bir yapıda bununla mücadele edilmelidir. Bu amaçla başta Müslüman kanaat önderleri, din adamları; terörist eylemlerin İslam dinine göre yasak olduğunu ayet ve hadislerle izah etmeli ve bunları kamuoyuna medya ve çeşitli kitlesel erişim araçları vasıtasıyla etkin bir şekilde paylaşmalıdır. Yapılan incelemeler göstermektedir ki, tüm dünyada İslam düşmanlığı yükselmeyi sürdürmektedir. Müslümanlar terörist, İslam ise terör dini algısı vardır. İslam'a karşı olumsuz algıların oluşmasında medyanın da küçümsenemeyecek bir rolü bulunmaktadır. İslam düşmanlığı ile belli stratejiler belirlenip öyle mücadele edilmelidir. Aksi takdirde hep konuşulan hep tartışılan ama işe yarar bir adım atılmadığı bir konu olarak sürüp gidecektir. Bu stratejik mücadelede de başat öge medyadır. İslamofobi yaratılmış bir algı olduğuna göre, İslamofobi ile

³¹ İsmail Safi, “İslamofobi'nin Tarihsel Kökenleri ve Nedenleri Üzerine Düşünceler”, (2019), s. 742, (Erişim 23 Eylül 2021), <https://acikerisim.istinye.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12713/1057/22.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

mücadelenin de algı düzeyinde yönetilmesi gerekir. Bu algıyı değiştirmek içinde medyanın toplumlara etkileme gücü etkin olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Almalı, Ahmet. "Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar The Rise Of Islamophobia In Germany And Anti-Islamic Publications In Journals" International Journal of Social Sciences, (2018) , s. 130, Erişim 21 Ağustos 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/608102>

Arslan, Durmuş Ali. "Dünyada ve Türkiye'de medya ve İslamofobi" Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, (2019) , s. 28-52, Erişim 20 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/906615>

Aslan , Ahmet. "İslamofobi, İslam Düşmanlığı ve İslam Karşıtı Irkçılık Nedir?", (2020), Erişim 03 Eylül 2021. <https://perspektif.eu/2020/01/18/islamofobi-islam-dusmanligi-ve-islam-karsiti-irkcilik-nedir/>

Balçı, Şükrü - Karadeniz Betül. "Nefret Söylemi Pratiği Olarak İslamofobi: Fransa'da Yükselen İslamofobik Söylemlerin Türk Yazılı Basınında Yansıtılma Biçimleri", (2021), s. 10-11, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, Erişim 20 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1675979>

Barın, Hilal. "Runnymede Trust Raporları Bağlamında İslamofobi", (2014), Erişim 10 Eylül 2021. <https://www.setav.org/runnymede-trust-raporlari-baglaminda-islamofobi/>

Bayraklı, Enes. Erişim 17 Eylül 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlara-gore-islamofobi-21-yuzyilin-ideolojisi-haline-geldi/2023161>,

Gölcü , Abdulkadir – Çuhadar Mustafa . "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", (2018), s. 75, Erişim 15 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/500184>

Günay Zemheri, Nihal. "Avrupa'da İslamofobi Söylemler Üzerinden Nasıl İnşa Ediliyor?", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s. 6-14.

Koç, Çilem Tuğba. "Yeni Medyada İslamofobik Söylemin Üretimi: Facebook Örneği", (2018), s. 236, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, Erişim 23 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613941>

Koçer, Mustafa - Yazıcı Fikret. "İslamofobi'nin Charlie Hebdo dergisi Twitter hesabında paylaşılan karikatürler örneğinde incelenmesi", (2018), s. 191-209, Med-

- ya ve Din Araştırmaları Dergisi, Erişim 20 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613913>
- Köker, Eser – Doğanay Ülkü. “Türkiye’yi vurdular: Yazılı basının Hrant Dink cinayetini adlandıramaması”, Hrant Dink Vakfı Yayınları, (2010), s. 98.
- Mesic, Mirza. “The Perception of Islam and Muslims in the Media and the Responsibility of European Muslims Towards the Media”, (2011) , s. 1-4, Erişim 23 Eylül 2021. <http://www.culturelink.org/conf/dialogue/mesic>
- Safi, İsmail. “İslamofobi’nin Tarihsel Kökenleri ve Nedenleri Üzerine Düşünceler”, (2019), s. 742, Erişim 23 Eylül 2021. <https://acikerisim.istinye.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12713/1057/22.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Samur, Hakan . “Avrupa’daki İslamofobinin ‘Avrupalı’ Sebepleri”,(2016), s. 299-300, Erişim 12 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/276738>
- Tamer, Şeyma. “İslamofobi Endüstrisi”, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (2018), s. 303, Erişim 15 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613935>
- Temel , Mustafa. “Türkiye’de Medya ve İslamofobi Araştırmaları” Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, (2019), s. 94, Erişim 21 Ağustos 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745542>
- Temel, Mustafa – Koçak Ömer Faruk. “İslam Karşıtı Söylemlerin Avrupa Medyasındaki İzleri”, (2020), s. 183, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, Erişim 21 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1407431>
- Yılmaz, Yasin. “Kitle İletişim Hukuku Bağlamında İslamofobik Yayınlar”,(2018), s. 291, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, Erişim 21 Eylül 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613942>